

Ýakyn taryhymyzyň oçmejek sahypalaryndan

Görnükli edebiyatçy we dilçi alym

Muhammet Geldiýewiň ömri we döredijili hakynda söz

1889 - 3.ýan.1931

*“Bilmesem-de mundan ozal gadryňy,
Dilim dişläp, awunamsoň bilýarin...
Şuralar ilinde ösdükçe ylym,
Ussadyny ýada saljakdyr dilim.”*

B.Kerabayew

Dilçi alym, Türkmenistanyň ýazyjylar birleşiginiň ilkinji başlygy, Türkmenistanda latyn hatynyň kabul edilmeginde uly rol oýnan we medeni göreşleri sebäpli Staliniň ganly repressiýasynyň pydasy bolan türkmen intellegentsiýa wekilleriniň biri-de Muhammet Geldiýewdir. Ol özüniň gysga ömrüniň içinde dil bilimi ösdürmekde, medeni ynkylybyň ýaýbaňlanmagynda, sowatsyzlygy ýok etmek ugrunda ýazuw hata reforma girizmek ýaly birgiden ägirt işleri bitirdi. Ýöne M.Geldiýew-de döwürdeş ýazyjy-şahyrlary ýaly Staliniň şahsyýet kultynyň ölüm maşynyndan halas bolup bilmedi.

Edebiyatçy, lingewist alym M.Geldiýew hakynda ýazan şu makalasyndan filolog alym M.Söýegowiň gymmatly maglumatlar berýär. Ony ünsüňize hödürlemegi makul gördük.

*****

“Stalinizmiň iniňi tikenekledyän elhenç zarbalarynyň ilkinjisi sowet halkynyň depesinden 1937—1938-nji ýyllarda däl-de, eýsem, otuzynjy ýyllaryň başynda inipdi. Şol döwürde tutuş ýurdumyzda bolşy ýaly, biziň respublikamyzda hem oba hojalygyny kollektivleşdirmegiň, meýletinlik prinsipiniň gödek bozulmagy zerarly köp sanly ejir çekenlerden başga-da, nähak jezalandyrylanlaryň, ýanalmalara sezewar edilenleriň

arasynnda Muhammet Geldiýew, Abdylhekim Gulmuhammedow, Kümüşaly Böriýew, Berdi Kerbabaýew ýaly türkmen sowet intelligensiyasynyň ýigriminji ýyllarda milli medeniýetiň, türkmen diliniň we edebiyatynyň ösmegi üçin uçursyz köp iş eden görnükli wekilleriniň birnäçesi bardy. Muhammet Geldiýew hatda aradan çykandan soň, «buržuaz milletçi» diýlip, ýaman atly edildi, ol hakda tä soňky wagtlara çenli şol köne äheňde gürrüň edilip gelindi.

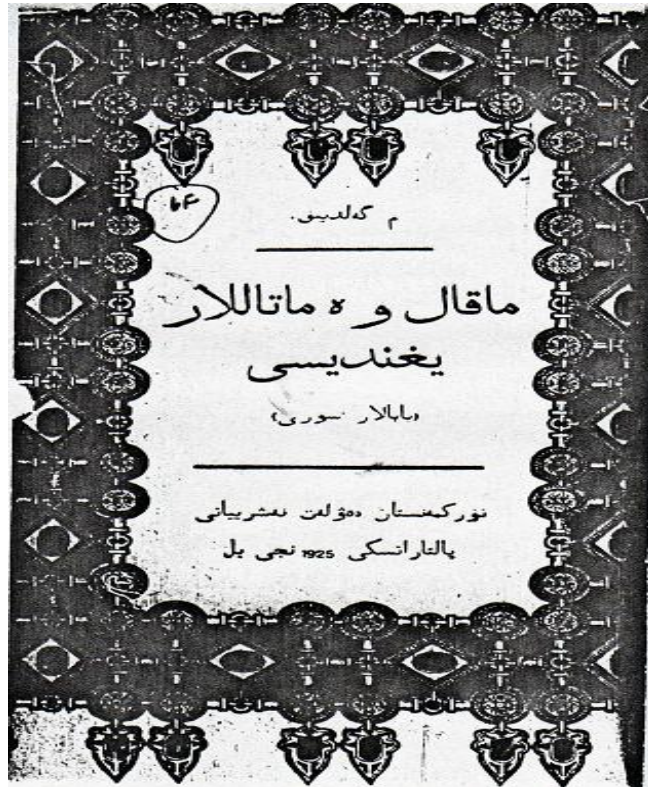
Ykbal M. Geldiýewe bary-ýogy 41 ýyl ömri rowa görüpdür. Ine, biziň elimizde «Şuralar Türkmenistany» gazetiniň 1931-nji ýylyň 5-nji ýanwarynda çykan sany. Gazetde M. Geldiýewiň şol ýylyň 3-nji ýanwarynda aradan çykanlygy bilen baglanyşykly onuň ömür we döredijilik ýoluny gysgaça beýan edýän gynaňç berlipdir. Rus dilinde ýazylan şeýle mazmunly gynaňç «Turkmenowedenie» žurnalynyň 1931-nji ýyldaky birleşdirilen 1—2-nji sanynda hem ýerleşdirilipdir. Agzalan gazetiň 4-nji sahypasynda gelip gowşan gynaňçlaryň birnäçesi çap edilipdir. TSSR Halk Komissarlar Sowetiniň gynaňjynda şeýle diýilýer:

«Türkmenistan Sowet Şuralar Jemhuriýeti, Halk Komissarlar Şurasynyň Türkmenistan SŞJ Halk Komissarlar şurasynyň ýanyndaky Türkmen medeniýet institutynyň ylmy işçilerinden ýoldaş M. Geldiýewin biwagt aradan çykmagyny uly gynaňç bilen bildirýär we maşgalasynyň bu hasratyna goşulýar». Başga bir gynaňçada şeýle setirler bar: «Türkmenistan jemhuriýeti ylmy işçileri seksiyasynyň býurosy ýol. M. Geldiýewiň aradan çykmagyny mälim etmek bilen birlikde maşgalasynyň gaýgysyna goşulanlygyny bildirýär». Bulardan başga-da, M. Geldiýewiň maşgalasynyň we doganlarynyň gynaňjy, ony jaýlamak boýunça döredilen komissiyanyň habary berlipdir. Biziň ünsümizi ýazjylar üýşmesiniň gynaňjynda berlen maglumatlar özüne çekdi. Onda şeýle diýilýär: «Ýazyjylar üýşmesi Türkmenistanda edebiyat üýşmeginiň ilki başlygy bolup saýlanan we edebiyat işinde çensiz uly hyzmat eden soňky wagtlarda-da ýazyjylar üýşmesiniň agzasy bolup duran Muhammet Geldiýewiň ölüm habaryny artykmaç gynaňç, uly gaýgy bilen mälim edýär. Ähli Türkmenistan ýazyjylar üýşmesi».

Ýigriminji ýyllara degişli materiallaryň habar berşine görä, biziň respublikamynda ýazyjylaryň ilkinji guramasy häzirkä TSSR Ýazyjylar soýuzynyň döredilmeginden (1934 ý.) sekiz ýyl öň Türkmenistan ylmy-edebi jemgyýeti (Turkmenskoe naučno-literaturnoe obştestwo—TNLO) diýen at bilen 1926-njy ýylda esaslandyrylypdyr. Onuň ustawy şol ýylyň başynda kabul edilen-de bolsa, guramaçylyk taýdan esaslandyrmak ýyllaryň ahyryna çenli dowam edipdir. TNLO-nyň prezidiumy (prawleniýesi) 8 adamdan —Geldiýew, Gulmuhammedow, Kerbabaýew, Berdiýew, Sähedow, Şamyradow, Pereňliýew, Iwanow—ybarat bolupdyr. Başlyklygyna M. Geldiýew, başlygyň orunbasarlygyna A. Gulmuhammedow saýlanypdyr. Ustawynda ýazylyşy ýaly, bu jemgyýet prozaçylary, şahyrlary, metbugat işgärlerini, milli medeniýet ugrunda işleýän beýleki adamlary birleşdirýän gurama bolupdyr. Ýerlerde onuň bölümlerini açmaga girişipdirler. Köp wagt geçmänkä, onuň çlenleriniň sany 500-e ýetenkirläpdir (Häzir TSSR-de Ýazyjylar soýuzynyň çlenleriniň sanynyň 200-den

bäredigini ýüz ugra ýatlap geçeliň). TNLO-nyň tagallasy netijesinde çeper eserleriň neşir edilişi gowulaşypdyr. «Türkmenistan» gazetinde hemişelik «Edebiýat sahypasy» döredilipdir. Beýleki gazet-žurnallarda-da ýazyjylar aktiw çykyş edip ugrapdyrlar. Basyryň, Ýaradangulyňyň, Ş. Kerimikiň we beýleki awtorlaryň drama eserleri aýratyn kitap görnüşinde neşir edilipdir. Wagt synagyna üstünlikli döz gelen eserler — Mollamurtuň goşgulary, B. Kerbabaýewiň «Gyzlar dünýäsi», «Adatyň gurbany» («Dakylmak»), «Ýaz möwsümünde bir gözel», A. Alamyşowyn, «Söndi», G. Burunowyň «Tirýekkeş» poemalary şol döwürde döredilipdir. Türkmen awtorlarynyň W, I. Lenine bagyşlap ýazan goşgulardyr hekaýalarynyň, «Beýik serdar» atly ýygnyndysy (1926 ý.) okyjylara ýetirilipdir. A. Gulmuhammedowyň 1926-njy ýyla çenli döreden goşgulary onuň «Umyt ýalkymlary» diýen kitabynda jemlenipdir. TNLO klassyky edebiýatyň nusgalaryny ýygnaýan neşir etmek işine aýratyn üns beripdir. 1926-njy ýylda Magtymgulynyň (çapa taýýarlan B. Kerbabaýew), Seýdiniň we Zeliliniň (ikisini hem çapa taýýarlan A. Gulmuhammedow) goşgular ýygnyndylary halka ýetirilipdir. A. Gulmuhammedow 1927-nji ýylda «Saýatly—Hemra» dessany neşir etdiripdir. TNLO-nyň çenleri edebi agşamlar, köpçülikleýin çekişmeler geçirmek arkaly çeper edebiýaty propagandirläpdirler.

Ýazyjylar guramasynyň başlygy hökmünde Muhammet Geldiýew işe umumy ýolbaşçylyk etmek bilen çäklenmän, eýsem gös-göni gatnaşypdyr. Baryp 1925-nji ýylda türkmen nakyllaryny we matallaryny özüde jemleýän «Makal we matallar ýygnyndysy (Babalar sözi)» atly kitaby çykarypdyr. 1931-nji ýylda bolsa Mollamurtuň, B. Kerbabaýewiň, G. Burunowyň we beýleki awtorlaryň eserleri esasynda taýýarlanan «Türkmen ýaş goşguçylary (Dil-edebiýat, magaryf-medeniýet hakynda)» diýen ýygnyndy onuň sözbäşsý bilen neşir-edilipdir. Adyndan görýäüşm ýaly, TNLO hem edebi, hem ylmy gurama bolupdyr. Başlyk hökmünde M. Geldiýew ylmy ugruna, onuň orunbasary hökmünde A. Gulmuhammedow edebiýat ugruna ýolbaşçylyk eden bolsa gerek. Muny M. Geldiýewiň nusga alarlyk ömür ýoly, bize galdyryp giden baý we köp taraply mirasy hem tassyklaýar.

M. Geldiyewiň 1925-nji ýylda çap edilen
“Makal we Matallar ýygındysynyň” daş keşbi

Muhammet Geldiyew 1889-njy ýylda Çelekende balykçynyň maşgalasynda dünýä inýär. Ol ilki ýerli mekdepde we Buharadaky medreseleriň birinde, soňra bolsa Başgyrdystanyň Ufa şäherindäki meşhur Galiýa medresesinde okap, düýpli bilim alýar. 1917—1921-nji ýyllar aralygynda tatar we başgyrt mekdeplerinde mugallymçylyk edýär. Soňra Aşgabatda gelip, partiýa mekdebinde we pedtehnikumda mugallym bolup işe başlaýar. M. Geldiyew ilki 1921-nji ýylyň ahrynda Aşgabatda, soňra 1922-nji ýylyň aprelinde Daş kent şäherinde Türküstan ASSR-niň Magaryf halk komissarlygynyň garamagyndaky Döwlet alymlar sowetiniň ýanynda döredilen Türkmen bilim komissiyasynyň çlenligine saýlanýar. 1924-nji ýylda Türkmenistan SSR-niň döredilmegi bilen Döwlet alymlar soweti (GUS) TSSR Magaryf halk komissarlygynyň garamagynda hem açylýar. M. Geldiyew şol sowetiň aktiw çlenleriniň biri bolýar. Ol 1928-nji ýyldan başlap, tä ömrüniň ahryna—1931-nji ýylyň başyna çenli Türkmen medeniýeti institutynda (Türkmen-kult) işleýer.

M. Geldiyew könedan sowatly az sanly türkmenleriň görnüklieleriniň hataryna girýär. Ol medeni ynkylap, onuň ýigriminji ýyllarda möhüm uçaştoý bolan dil gurluşygy işine jany-teni bilen hyzmat edýär. Şol döwürde sowatsyzlyg ýok etmek medeni rewolýusiyanyň özenini emele getirýärdi. Daşkente Türmen bilim komissiyasynyň çlenleri giň halk köpçüligini sowatly etmek maksady bilen geçmişde sanlyja adamlara elýeterli bolan [arap elipbiýi-türkmen diliniň ses aýratynlyklarna laýyklykda reformalaşdyrmaga dilimiziň dürs](#)

ýazuw kadalaryny işläp düzmäge girişýärler. Bu meseler boýunça M. Geldiýew tarapyndan taýýarlanan proyekt komissiýa 1923-nji ýylda ara alyp maslahatlaşýar we kabul edýär. Elipbiýe girizilen üýtgetmeler, bellenen orfografik kadala Türkmen bilim komissiýasynyň Daşkentde neşir eden «Türkmen ili» žurnalynda çap edilip, köpçülige ýetir ýär. Şondan soň ýazuwda dowam eden baş-başdaklyk belli bir derejede aradan aýrylyp, sowat öwretmek işide ep-esli ýeňillikler döreyär.

Daşkentde işlän döwründe M. Geldiýew ýyldan-ýyla sany artýan sowet mekdeplerini okuw kitaplary bilen üpjün etmek işine işeňňir gatnaşýar. 1922—1924-nji ýyllarda Türkmen bilim komissiýasynda işlän tatar dilçsi, professor Gibad Habibullowıç Alparow (1888—1936) bilen bilelikde **birnäçe okuw kitabyny döredýär, käbir kitaplary bolsa türkmen diline terjime edýär.** M. Geldiýew mekdepler üçin okuw kitaplaryny rus we türki dillerden terjime etmek bilen soňky ýyllarda-da meşgullanýar. 1925-nji ýylyň 14-nji iýunynda TSSR Halk Komissarlar Soweti arap elipbiýiniň Magaryf halk komissarlygy hem-de Döwlet alymlar soweti tarapyndan hödürlenlen täze reformasyny tassyklaýar. Şu reforma laýyklykda mekdepler üçin okuw kitaplary taýýarlanýar, öňküleri täzeden işlenýär. M. Geldiýew bu işe aktiw gatnaýar. Söz gury bolmazlygy üçin ýekeje mysala ýüzleneliň. Beýik Oktýabrdan öňki (1913) we soňky (1920) döwürlerde neşir edilen ilkinji türkmen harplyklarynyň awtory Alyşbeg Süleýmanowıç Alyýewiň (1883—1933) 1925-nji ýyl da Aşgabatda çapdan çykan bir kitabynyň titullistinde şeýle ýazgy bar: «A. Alyýew. Elipbiýden soň birinji ýyl okuw kitaby. Bu kitabyň imlasnyň söz-sözlem (jümle)lerini türkmen diliniň kada-kanunlaryna laýyk edip düzedip, başdan-aýak yaňadan ýazyp, böleklere bölüp, tertibe salyp, garap basdyran M. Geldiýew». Şol wagtlar beýleki doganlyk halklaryň wekilleri türkmen dilini öwrenmäge uly höwes bildirýärdiler. M. Geldiýew tarapyndan ruslar üçin ýazylan türkmen diliniň okuw kitaby 1926-njy ýylda Aşgabatda «Orus mekdeplerinde hem oruslar üçin açylan wagtly kurslarda türkmen dilini öwrenmek üçin janly sözleşiw sapaklary («Birinji kitap») diýen at bilen çap edilýär.

1927-nji ýylyň maýynda SSSR-de ýaşayan türki halklaryň yazuwyny latyn elipbiýine geçirmek boýunça merkezi organ—Täze türki elipbiýiň bütinsoýuz merkezi komiteti döredilýär. Şol ýyl Täze elipbiý komiteti TSSR Merkezi Ispolnitel Komitetiniň başlygy Nedirbaý Aýtakowyň ýolbaşçylygynda biziň respublikamyzda hem işläp başlaýar. Täze türki elipbiýiň bütinsoýuz merkezi komitetiniň ýanynda döredilen ylmy sowetiň çenligine saýlanan M. Geldiýew onuň plenumlaryna aktiw gatnaşyp, türkmen diliniň ses aýratynlyklaryny dogry we doly görkezip biljek belgileriň alynmagy ugrunda zygiderli çykyş edýär. Mysal üçin, ol türkmen diliniň häsiýetli aýratynlyklarynyň biri bolan uzyn çekimlileriň ýazuwda şöhlelendirilmegini gazanýar. Latyn harplary esasynda düzülen türkmen elipbiýi gazet-žurnallaryň sahypalarynda çap edilýär, täze elipbiý bilen dürli makalalar, habarlar berlip ugralýar. **M. Geldiýew bilen K. Böriewiň «Latyn harpy esasynda düzülen türkmen elipbiýi» atly kitapçasy 1927—1928-nji ýyllarda ençeme gezek neşir edilip ýaýradylýar.** TSSR Merkezi Ispolnitel Komiteti niň we Halk Komissarlar Sowetiniň

1928-nji ýylyň 3-nji ýanwaryndaky karar bilen latyn harplary esasynda döredilen türkmen elipbiýi döwlet elipbiýi hökmünde kabul edilyär.

Aa, Bb, Vv, Gg, q (سويکش گ، غ) Dd, Ee, Zz (ژ), Çç (چ), Zz, Ii, Jj (ی), Kk, Ll, Mm, Nn, n(ñ), Oo, Ө, ө, Pp, Qq (ق), Rr, Ss, Tt, Uu, Yy(ü), Ff, Hh, Cc (ç), Şş, Ъb(ы), Əə(ä)

1928-nji kabul edilen latyn esasly elip-biý

M. Geldiyewiň latynlaşdyran elipbiý esasynda ýazan harplyklary 1928 — 1930-njy ýyllarda «Elipbiý (Balalar üçin)», «Daýhan elipbiýi» diýen atlar bilen çap edilip, köpçülige ýetirilýär. Ol gyzykly esgerler üçin hem ýörite harplyk düzýär. Täze türkmen elipbiýi esasynda orfografik kadalary işläp düzmeklik-de M. Geldiyewiň paýyna düşýär. Onuň K. Böriew bilen bilelikde taýýarlanan we Döwlet alymlar soweti tarapyndan tassyklanýan dürs ýazuw kadalary ilki «Türkmenistan» gazetiniň 1928-nji ýylyň 15, 16, 17-nji martynda çykan sanlarynda, soňra özbaşyna «Täze elipbiýiň ýazuw düzgünleri (imla kadalary)» diýen at bilen neşir edilyär.

1929-njy ýylda M. Geldiyewiň G. Alparow bilen awtorlykda döreden «Türkmen diliniň grammatikasy (Sarf-Nahuw), birinji ýola basylyşy, okayjylara ulanma hem orta mekdepler üçin sapaklyk» diýen 270 sahypalyk saldamly işi çapdan çykýar. Bu kitaby dilimiziň fonetikasy, morfologiyasy we sintaksisi sistematik suratda jikme-jik beýan edilip, türkmen dilinde ýazylan ilkinji ylmy grammatika hasaplamak bolar. Okuw kitaby hökmünde çap edilen bu işde her temadan soň degişli gönükmeler, ýumuşlar, okamak üçin tekstler, her babyň ahyrynda bolsa okuwçylara düzme ýazdyrmak üçin plan ýerleşdirilipdir.

M. Geldiyew mekdepleri okuw kitaplary bilen üpjün etmek işini alyp barmak bilen birlikde Döwlet alymlar soweti we Türkmen medeniýeti instituty tarapyndan respublikamyzyň raýonlaryna guralan dialektologik we folklor ekspedisiýalaryna aktiw gatnaşýar, olaryň käbirine hut özi ýolbaşçylyk edýär. Toplanan dil materiallary esasynda beýleki dilçiler bilen bilelikde professor Aleksandr Nikolaewiç Samoýlowiçiň (1880—1938) ýolbaşçylygynda türkmençe—rus ça we türkmen dialektleriniň deňeşdirme sözlüklerini düzmäge girişýär. Emma, haýp, bu sözlükler öz wagtynda tamamlanman galypdyr.

M. Geldiyew gündelik metbugatyň sahypalarynda halk magaryfy, dil we edebiyat meseleleri boýunça zygiderli çykyş edip durupdyr. Onuň, biziň pikirimizçe, has ähmiýetli iki sany makalasyň üstünde aýratyn durup geçmek isleýäris. Olaryň birinjisi 1926-njy ýylyň 12-nji aprelinde «Türkmenistan» gazetinde çap edilipdir. «Bütün mekdeplerimizdemi ýa ki ýeke orta mekdeplerimizdemi? Haýsy dilde okatmak meselesi (Çekişme ýoly bilen)» diýip at goýlan bu makalasynda awtor ýeterlik maddy baza döredilip, **degişli kadrlar taýýarlanylýança, türkmen mekdeplerinde okuw rus dilinde alyp barmagy teklipe eden käbir**

adamlaryň pikiriniň dogry däldigini görkezip geçýär we okuaçylary öz ene dillerinde okatmagy teklipe edýär. Görnükli dilçiniň bu teklibiniň ýerlikli bolandygy respublikamyzda halk magaryfynyň bütin ösüşi bilen subut edildi. Ýokarda agzalan gazetiň 1930-njy ýylyň 18-nji we 19-njy maýynda çykan sanlarynda M. Geldiýewiň «Türkmen dilinde uzyn çekimli ses we onuň roly (käri)» diýen makalasy çap edilýär. Onda awtor bu meselede özüniň öňki kitaplarynda we çykyşlarynda öňe süren pikirini dowam etdirip, uzyn çekimli sesleriň many tapawutlandyryjy, ýagny fonematik häsiýete eýedigini subut edýär, olaryň sanyny kesgitleýär. Bu pikirini dogrudygyny soňky ýyllarda geçirilen takyk eksperimental-fonetik derňewler bilen doly tassyklanylady.

Ýigriminji ýyllarda medeniýetiň, ylmyň we tehnikanyň dürli ugurlary boýunça termin döretmek işi ýiti meseleleriň biri bolup durýardy. **Türkmen diliniň terminologiýasyny baýlaşdyrmagyň ýollary hakynda gazet-žurnallaryň sahypalarynda dürli jedeller gidýärdi. Käbir awtorlar türkmen dilini edebi dil hökmünde inkär etmäge çenli baryp ýetýärdiler.** Türkmenistan Kommunistik (bolşewikler) partiýasynyň Merkezi Komitetiniň propaganda we agitasiýa bölüminiň müdiri Gurban Sähadow (1905—1938), M. Geldiýew, A. Gulmuhammedow, beýleki partiýa we döwlet işgärleri, dilçiler, edebi ýatçylar olara berk gaýtawul berip, türkmen dilini hemme çäreler arkaly ösdürmegiň zerurdygyny nygtaýarlar. M. Geldiýew öz makalalarynda türkmen dili, ilkinji nobatda, içki resurslarynyň hasabyna, şeýle-de garyndaş we garyndaş däl dillerden sözleri kabul etmek bilen baýlaşmalydyr diýip belleýär. Ol 1929-njy ýylyň maý aýynda bolup geçen Sowetleriň Bütintürkmenistan üçünjü gurultaýynda çykyş edip, bize rus halkynyň medeniýetiniň golaýdygyny, şol sebäpli-de türkmen diline halkara sözlerini rus dilinden almagyň dogrudygyny aýdýar.

Onuň başarjaň guramaçy hökmünde bitiren işleri hem bellenilip geçilmegine mynasypdyr. 1930-njy ýylyň maý aýynda çagyrylan Türkmenistanyň birinji ylmy konferensiýasyny taýýarlap, ony guramaçylykly geçirenleriň biri-de M. Geldiýew. Edebi dil, terminologiýa we orfografiýa meselerini ara alyp maslahatlaşan bu konferensiýada ol türkmen diliniň dürs ýazuwy hakynda doklad bilen çykyş edýär. Konferensiýanyň işine TSSR Halk Komissarlar Sowetiniň başlygy Gaýgysyz Atabayew gatnaşýar we söz sölleýär.

M. Geldiýew öz döwründe uly jemgyýetçilik işlerini alyp barýar. TSSR Merkezi Ispolnitel Komitetiniň çlenligine kandidatlyga saýlanýar. Türkmenistan we Azerbaýjan SSR-leriniň ylmy seksiyalarynyň çleni bolýar. Oba ýerlerine guralan medeni ýörişlere aktiv gatnaşýar. Ilat arasynda dil we umuman, medeniýet meseleleri boýunça leksiýalar okaýar, dokladlar bilen çykyş edýär. Aşgabat raýonynyň täze gurlan kolhozlarynda umumy we hökmany başlangyç bilimiň amala aşyrylmagyna işeňňir gatnaşýar.

Bitiren uly hyzmatlary bilen bir hatarda M. Geldiýewiň käbir geçmiş şahyrlarymyzyň döredijiligine, türk dilleriň geljekki ösüşine baha berende, şeýle-de türkmen diliniň leksikasynyň baýlaşyş ýollaryny kesgitleýände, käte öte geçmelere, ýalňyşlyklara ýol berendigimi hem aýtmak gerek. Emma olar alymyň uly mirasynyň umumy gymmatyny birjik-de peseltmeýär.

Indi söhbetimiziň başyna dolanyp baralyň. Adamlarda biri-birine ynanmazlyk, münkürlük, ýigrenç döretmek, olary biri-birini şugullar, masgaralar, hatda ýok eder ýaly derejä ýetirmek «ähli halklaryň serdary» Staliniň höküm süren döwrüniň elhenç aýratynlygydy. Onuň döreden «adam iýiji» hökmürowan apparaty bu gün bularyň, ertir bolsa olaryň özüne gurban berilmegini talap edýärdi. [Otuzynjy ýyllaryň birinji ýarymynda M. Geldiýewi, A. Gulmuhammedowy, beýleki görnükli şahslary «buržuaz milletçi» hasaplanmagyny, Oraz Täçnazarow ýaly adamlaryň 1937—1938-nji ýyllarda «halk duşmany» hökmünde ýok edilmegini eýsem başga näme bilen düşündürmek bolar?!](#)

Ýokarda ýatlanan gynançlarda M. Geldiýewiň «iç agyrsy» (aşgazan ýarasy) zerarly heläk bolandygy aýdylýar. Soňky wagtlarda bu resmi maglumata şübheli garaýanlar köpeldi. Gürrüň berlişine görä, gara bulut ýaly bolup, üstüne abanan howp hakynda K. Böriýewden eşidip, M. Geldiýew öz janyna kast edipdir. Şeýle çaklamany doly inkär etmek çetin. Çünki otuzynjy ýyllaryň başynda emele gelen ýagdaý bu gürrüniň birýan çetiniň hakykata galtaşaymagynyň mümkindigini görkezýär. A. Gulmuhammedow hem şeýle ýoly saýlap alypdyr, öz-özünü heläkläpdir. B. Kerbabaýewi bolsa türmä dykypdyrlar. 1932-nji ýylda Kümüşaly Böriýewi ygnapdyrlar. Ol Staliniň zyndanlarynda tutuş on ýyllap it görse, gözi agarjak jebirler çekip, agyr sütemler görüp, 1942-nji ýylda başyna giden eden-etdiligiň sansyz pidalarynyň biri bolupdyr. Belki, M. Geldiýew özüne-de şeýle köp ýyla çekjek, surnukdyryjy keç ykbalyň garaşyandygyna kemsiz göz ýetirenden soň, iki tarapyny deňländir, ýowuz ýola baş goşup öz ömrüniň önüne özi böwet basandyr. Şeýle bolayanlygynda-da, bu hereketi üçin ony ýazgarmaga ynsabyň çatmaýar.

«Şuralar Türkmenistany» gazetiniň başda agzalan sanynda Berdi Kerbabaýewiň «Muhammet Geldiýew» atly 24 setirden ybarat-elegiýa-goşgusy ýerleşdirilipdir. Onda şeýle setirler bar:

[Bilmesem-de mundan ozal gadryňy,](#)

[Dilim dişläp, awunamsoň bilýarin...](#)

[Şuralar ilinde ösdükçe ylym,](#)

[Ussadyny ýada saljakdyr dilim.](#)

Türkmen dil biliminiň, edebiyaty öwreniş ylmyňyň, halk magaryfynyň taryhynda M. Geldiýew öz mynasyp ornuny eýelemelidir. Ýogsa biziň öwrenip, geljek üçin sapak aljak taryhymyz doly we hakyky bolmaz.”

[Myratgeldi Söýegow, filologiýa ylmylarynyň kandidaty.](#)

“Edebiyat we Sungat” gazetiniň 1989-njy ýylyň 27-nji oktyabr sany

Makalany rus hatyndan latyn elipbiýe geçirip, gaýtadan ýygan:

[Akmyrat Gürgenli](#)